

Han de Kluijver, Ontwerptekening glasobject *Herinnering aan de geschiedenis*, gewijzigd in *Het bewaren van het verleden*, gemeente Nissewaard, 2014

Het verleden bewaren

Op 1 januari 2015 hield de gemeente Bernisse op te bestaan. Ze is samen met Spijkenisse opgegaan in de nieuwe gemeente Nissewaard. Bernisse was zelf het resultaat van een herindeling: precies 35 jaar geleden ontstond deze fusiegemeente uit zes min of meer zelfstandige woonkernen.

door Han de Kluijver, architect bna bni bnsip

De oude gemeenten Abbenbroek, Oudshoorn, Heenvliet en Zuidland en delen van de gemeenten Geervliet, inclusief Simonskoren en Biert, moesten voortaan lief en leed delen. De gemeente ontleende haar naam aan de vroegere rivier de Bernisse die het grondgebied van de gemeente doorsnijdt. In 2012 diende de gemeenteraad van Bernisse bij de Rijksoverheid een verzoek in tot een fusie met de gemeente Spijkenisse. Na een intensieve en soms lastige discussieperiode en dito stemming in de gemeenteraad is uiteindelijk besloten per 1 januari 2015 samen te gaan met de gemeente Spijkenisse.

Maar welk gevolg zal de fusie hebben voor de identiteit van Bernisse en Spij-

kenisse? Bernisse is trots op haar historische kernen en agrarische omgeving. Hoe zullen die stand houden in de nieuwe gemeente? De noodzakelijke uitbreiding van steden vond meestal plaats rondom de oude – vaak historische – centra, waardoor de identiteit van deze kernen veranderde. De historische kernen zijn daarom voor Bernisse belangrijke dragers van identiteit. Historische centra worden vaak afgezet tegen nieuwe gebieden, die het aan een 'ziel' ontbreekt. De identiteit ligt immers in de geschiedenis van de stad samengebond. Van oudsher vormen de kernen knooppunten van het regionale verkeer, daaraan danken ze ook hun centrumfunctie. Maar door de snelle opkomst van het (sluip)verkeer op Voorne-Putten worden deze stadscentra

nu bedreigd en komt hun identiteit in het gedrang.

Identiteit is uiteraard veel meer dan de verzameling van straten, pleinen en gebouwen. Identiteit gaat ook over het dagelijks leven in de stad. Identiteit krijgt vorm wanneer sociale praktijken verbonden worden met de gebouwde structuur van de stad. Identiteit is een combinatie van de geplande en de geleefde stad; de stad en haar identiteit zijn dus voortdurend in verandering. Stedenbouwkundig zijn groeikernen als Spijkenisse interessant. Nergens zijn de verschillende bouwstijlen zo te bewonderen. Omdat de stedenbouwkundige modes elkaar snel opvolgden, is er een mengeling aan stijlen ontstaan. Tegelijkertijd is nergens de eenvormigheid zo groot en lijken alle winkelcentra (schijnbaar) op elkaar, net als in groeikernen. De stedenbouwkundige principes van onze eeuwenoude steden, wat ze uniek maakt, zijn hier duidelijk niet toegepast.

Om het nieuwe Nissewaard te accepteren hoeven de identiteiten van Bernisse en Spijkenisse niet te worden afgewor-

pen. Ze moeten juist worden vergroot, zodat een stad zonder specifiek centrum kan worden aanvaard.

De nieuwe stad Nissewaard

De nieuwe stad leidt waarschijnlijk tot een losse verzameling van aaneengesloten – compacte – stadskernen. Groene gebieden, zoals landgoederen en natuurgebieden, worden ingesloten in het stedelijk lichaam. Dit leidt tot een uitgestrekte verstedelijking.

In het cultuurlandschap van Putten valt misschien weinig te beschermen, maar veel te bederven. Als het landschap van de vroege 21e eeuw een cultuur weerspiegelt, is het die van het individualistische landschap, waar iedereen langs elkaar heen bouwt en beweegt.

De oude reflex van planners en ontwerpers op zoek naar een bindend verhaal is om een integrale toekomstvisie op te stellen. Dat kon misschien in de oude wereld; in een periode van veel investeringen en een opgaande economie, maar dat werkt niet meer.

De overheid heeft altijd de macht gehad om haar wil op te leggen aan het bedrijfsleven en de particulier. Niet andersom. Maar het is een loze macht als geld ontbreekt. In de huidige tijd gaat het om de kansen en mogelijkheden van een ondernemer en de behoefte van een consument. Daar past nog geen blauwdruk bij. We zijn in zekere zin weer terug bij af. Want is het landschap niet vanouds organisch gevormd, door de behoeften en krachten in het gebied zelf?

Wat moet een overheid doen die het landschap ziet versnipperen door ongerichte dynamiek? Of die zelf ruimte in het landschap nodig heeft om voorzieningen te plaatsen? Die moet leren denken vanuit kracht in plaats van macht. De afstand tot bedrijven, particulieren en investeringsplannen moet worden overbrugd. Dat begint met interesse, het begrijpen van belangen en drijfveren. Vanuit dat perspectief kun je zoeken naar de wederzijdse versterking die de basis is voor een succesvolle samenwerking.

Nieuwe gemeenschappelijkheid

Om de soms ongecontroleerde stedelijke groei te beperken, worden grenzen opgeworpen. Fysieke grenzen als stadswallen, hekken en omheiningen zijn drempels die de bewegingen in en uit een stad controleren. Deze ruimtelijke afbakening hebben ook sociale ge-

Han de Kluijver, *Het bewaren van het verleden*, 2014; gegoten glas; h. 16,2 x 10,5 x 5 cm. Glasobject (voor- en achterzijde) voor de vertrekkende raadsleden van de gemeente Bernisse. Foto's Annette Blaset

volgen: ze werpen grenzen op tussen sociale klasse, leeftijd, taal en cultuur. De opkomst van de zogeheten 'gated communities' is slechts een voorbeeld van de toegenomen ruimtelijke segregatie.

Als tegenreactie op het proces van fragmentatie en segregatie ontstaat een nieuwe behoefte aan gemeenschappelijkheid. Deze uit zich op paradoxale wijze: enerzijds vertoont men steeds meer privégedrag in de openbare ruimte, anderzijds nemen privéruimten als winkelcentra steeds meer de kenmerken van openbare ruimten over. Beide tendensen wijzen op een toenemende behoefte aan specifieke publieke ruimten (in tegenstelling tot het generieke ideaal uit de jaren zestig) en minder besloten privéruimten. Een van de belangrijkste vragen die we moeten beantwoorden is of het mogelijk is binnen de nieuwe uitgestrekte regio's een gemeenschappelijke publieke ruimte te vinden. Dit is een lastige opgave, omdat de flexibiliteit van de nieuwe stad niet gebaat is bij een hiërarchische, sterk op het stadscentrum gerichte structuur.

Ontwerpers

Daar komt ook de expertise van de ontwerper in beeld. Hij of zij kan de verbindende waarden vinden die een samhangende ruimtelijke uitdrukking geven aan alle activiteiten in het gebied. Ontwerpers spelen nog het meest in op het

sentiment van identiteit. Zij zijn het archetype van de gespleten mens die zowel vooruitgang wil als een heimelijk verlangen naar cultuur koestert. Maar hun mogelijkheden worden steeds verder ingeperkt en zijn een intermediair geworden tussen instrumenten als milieurapportages, veiligheidszones en geluidsrapporten. Welke rol blijft er dan over voor het ontwerp? Wordt 'het ontwerp' een vogelvrijverklaard projectiel waarop elke deskundigheid zoveel mogelijk invloed probeert uit te oefenen? En dat in een tijd waarin vertrouwen in ontwerpers als 'identiteitsmakers' volop wordt onderschreven in het architectonisch beleid.

Het glasobject

Na de samenvoeging van Bernisse en Spijkenisse in de nieuwe gemeente Nissewaard, overvalt velen ongetwijfeld een gevoel van leegte. Die leegte kan niet worden opgevuld met woorden, met een goede eigenschap of met een tot de verbeelding sprekende voorstelling. We krijgen de vrijheid het verhaal 'tussen de regels door' zelf te voltooien. Om de herinnering aan de gemeente voor vertrekkende raadsleden levend te houden, heb ik op verzoek van de gemeente Bernisse 26 glasobjecten gemaakt.

Het object is opgebouwd uit de zeven kernen van Bernisse. De verhouding van de grootte van de kernen komt overeen

met het aantal inwoners, met Bernisse als de natuurlijke drager. De inwendige ellips symboliseert de 35-jarige bestuurlijke samenhang. Iedere kern in dit glasobject kan als een ruimtelijke vrijbrief voor de mooiste anekdotes en verhalen worden gebruikt. Hiermee kunnen we de geschiedenis, die de historische kernen van de gemeente Bernisse hebben voortgebracht, in onze fantasie laten voortleven.

En wat de toekomst betreft: steden ontwikkelen zich aan de hand van wensen. Die wensen zijn soms ontstaan door oorzaken als tekorten, overschotten of bedreigingen die al lang niet meer gelden. Als niettemin de wensen nog bestaan, zal er ook de wil zijn daaraan te voldoen. Ook dat laat het glasobject tot uitdrukking komen: de wens om de eigen identiteit binnen het grotere geheel vast te houden.

Openbare Bibliotheek De Boekenberg Spijkenisse, 2012. Architectenbureau MVRDV/Winy Maas. Foto Jeroen Musch

Symbolen van de stad

Openbare Bibliotheek De Boekenberg Spijkenisse, interieur. Foto Han de Kluijver

Als we vooruit willen, zullen we eerst onvoltooide projecten en lege plekken in de stad moeten opvullen. Maar wie gaat dat doen en op welke wijze?

Terwijl in de architectuur van de jaren zeventig het bouwen voor de buurt voorop stond en gestalte kreeg in de stadsvernieuwing, vormde in de jaren negentig stedelijke revitalisering de boventoon in een poging bewoning en werkgelegenheid vast te houden in de stad.

Om de investeringen in verlaten en verwaarloosde stadsdelen te ondersteunen, werd om verleidelijke architectuur gevraagd. Het was het begin van de enorme vraag naar beeldbepalende of iconografische gebouwen, maar door de financiële crisis van 2009 is deze vraag ingezakt. Ze is weliswaar niet verdwenen, maar teruggebracht tot normale proporties.

De ontdekking van de plek

Toch vragen sommige plekken nog steeds om een beeldbepalend gebouw. De stad met een eigen identiteit heeft de toekomst en iconische gebouwen zijn daarvoor belangrijk. Als herkenbare symbolen zijn zij de

aanjager van een gebied, wijk of stad. In vroeger tijden konden kerken, tempels en paleizen zich onbekommerd verlustigen in deze aandacht: ze funtioneerden als bakens en vormden een beeldmerk voor de stad. In de huidige gesecculariseerde en egalitaire tijd zijn zulke bakens niet meer mogelijk. De ontstane leegte dreigt opgevuld te worden met gebouwen die wat vorm betreft imponerend en groots zijn, maar die het vaak aan inhoud ontbreekt. Dergelijke gebouwen trekken met gemak veel aandacht naar zich toe, maar kunnen deze niet vasthouden. In zekere zin zijn het reusachtige *folly's*. Van veel iconografische gebouwen is de noodzaak bovendien niet altijd duidelijke

Kerkgebouw van De Levende Steen gemeente, Spijkenisse, 2013. HDK Architecten. Foto Arno de Ruiter

lijk. Er lijkt sprake te zijn van maatschappelijke verspilling en het ontbreekt de gebouwen aan gebruiksvriendelijkheid. De tijd is voorbij dat wij ons kunnen permitteren om op een dergelijke vluchtige manier om te gaan met architectuur. De uitdaging ligt niet in het ontwerpen van een op zichzelf staand symbool, maar in het ontwerpen van een bescheiden stedelijke context, waarin zorgvuldig materiaalgebruik, aandacht voor detaillering, energieverbruik, beheer en onderhoud vanzelfsprekend worden meegenomen.

Deze extra dimensie van de opgave maakt haar aantrekkelijk voor alle partijen. Dit betekent dat de dialoog tussen ontwerper en opdrachtgever in eerste instantie niet gaat over mooi en lelijk, niet gaat over identiteit, maar over de opgave zelf. Onderzoek, analyse, het denken in varianten en het bekijken van de opgave vanuit de verschillende perspectieven is noodzakelijk om de juiste vraag te kunnen stellen. Voor de ontwerper is het van het grootste belang om zo nieuwe vrijheden te verwerven en de marge van de opgave te kunnen oprekken.

Architectuur is pas interessant indien men voorbij aan de opgave de overkoepelende ambitie weet te formuleren. Hierbij gaat het nadrukkelijk om meer dan de vormgeving van het gebouw alleen. Het gaat om de samenhang tussen functionaliteit, identiteit en duurzaamheid; om het wezen van de architectuur als spiegel van de maatschappij.

Architectuur kan zich niet langer beperken tot het object, maar zal tevens de omgeving erbij moeten betrekken. Inzet is het ontwerpen van gebouwen waarin licht, lucht en ruimte zo zijn georganiseerd en gematerialiseerd, zodanig dat de kwaliteit van het gebruik sterk wordt verbeterd. Omdat de keuzes op het gebied van architectuur sterk samenhangen met beslissingen over techniek en uitvoering, zal architectuur een nieuwe

Theater De Stoep Spijkenisse, 2014. UN Studio. Foto Peter de Jong

ecologische esthetiek moeten ontwikkelen.

Stedenbouwkundige structuren en de ziel

Wanneer er overeenstemming is tussen de vraag, de juiste inschatting van ambitie en de realisatie van een nieuwe identiteit en daarmee een nieuwe betekenis, is er sprake van een geslaagde ingreep; dan is het gebouw de representatie van een eigentijdse collectieve ambitie.

De architect zal in de rol van generalist over een brede blik moeten beschikken en zich moeten omringen met een team van specialisten, zodat de samenhang tussen ontwerp, techniek en management gewaarborgd wordt. Het gaat niet meer alleen om het vormgeven van een programma binnen een bepaalde context, maar om de uiteindelijke betekenis van het project en de gehele complexiteit waarbinnen deze tot stand komt.

In de tijd van de Romeinen had het woord architect twee betekenissen, die van bouwmeester en die van intrigant: hij die om kan gaan met complexiteiten

(intrige = knoop, verwikkelingen). Zo is het nu ook. Het is dus zaak dat de architect zijn vak verstaat, zijn verantwoordelijkheid kan nemen en de dialoog kan aangaan met de opgave. In de huidige tijd geldt dit meer dan ooit, gezien de vrijheden en verantwoordelijkheden die de architect heeft gekregen. Het is dan ook de verantwoordelijkheid van de architect om de opgave in een breder kader te plaatsen, waarbij duurzaamheid een intrinsiek gevolg is van de juiste keuzes op de juiste plek. Meer dan ooit is er de beschikking over nieuwe materialen en technieken om deze ambitie vorm te kunnen geven. ●

Zuidland, Bernisse. Foto Han de Kluijver, mei 2014

Heenvliet, Bernisse. Foto Han de Kluijver, mei 2014

Stadhuis Geervliet, Bernisse. Foto Han de Kluijver, december 2014